

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Льобомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
• Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 4

Книга I

Серія

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ

(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмов: Владислав ВЕРСТЮК, Світлана ПАНЬКОВА

Автори коментарів: Олена БОЙКО, Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

- © Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, Інститут історії України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2007

РОЗДІЛ II

ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ,
ЗВЕРНЕННЯ ТА ПРИВІТАННЯ
(травень 1917 р.—квітень 1918 р.)

ВЕЛИКЕ РІЗДВО

Різдвяні статті прийнято писати в радісних, тріумфальних або тихомирних тонах, справляючи свято миру, надії, згоди. Писав колись і я такі*, а сим разом не можу настроїтись на сі тони. Не можу писати про радість, про згоду, про мир, не можу кликати ні на хвилю до них, коли треба накликати до крайнього напруження всіх сил, пильної чуйності й уваги.

Ми стали на межі обітованої землі українського визволення, української державності, задоволення одвічних мрій трудящого українського народу. Ми заткнули на сій межі наш побідний прапор — наш Третій Універсал, — мабуть, найважніший акт, який коли-небудь з'являвся на нашій землі. Але ми ще тільки на межі! Ми не ввійшли ще до сеї обітованої землі, котру віщували нам наші пророки, до котрої вели нас наші вожді, тим менше — ми не опанували її!

Нам судилось побачити її навч, й наші серця огортає тривога, що ми можемо упустити се близьке щастя нашої країни, що від границь сеї сподіваної землі нас відіб'ють, нас відкинуть назад на довгу, нову блуканину в пустині. І замість радісних різдвяних пісень, замість співів миру і благоволення нам хочеться на се Різдво кликнути бойовим, сторожким кличем, словами старого псалма до всіх вірних синів нашого народу й нашої землі: "Не задрімаймо й не заснім, доки не забезпечимо й не закріпимо здобутого. Відложім на будуще святкування, спочинок і віхи. Тепер, коли ворог стоїть на всіх границях наших, коли в середині краю шириться самоволя і розрух*, і отруйним потоком течуть більшовицькі брехні й наклепи, не час на спочинок, не час на святкування!"

Мені пригадується Різдво, святковане українським народом по побідах 1648 р.* Воно було світле і радісне, але радість ся була нетривка! За нею прийшли зборівські розчарування, берестецький погром, Переяславська угода*, велика руїна нашої України. Нехай минують сим разом нас такі страшні розчарування!

Краще будьмо сим разом занадто, ніж замало пильні, розважні й чуйні! Лишім радість і свята на пізніше, а нині не зійдїм і на мить з тих чат, на котрих кожного з нас поставила велика нинішня хвиля, і борімся тою зброєю, яку кому вложила вона, неустанно і неослабно до повного забезпечення долі нашого краю, нашого народу, його відновленої народної республіки!

Українських Установчих зборів свідчила про бажання лідерів УЦР побудувати правову парламентську республіку.

Ми стояли і стоїмо на принципі федерації, але обставини склались так, що Україна на ділі стала самостійною, незалежною державою — очевидно, це визнання нелегко далось переконаному федералісту М.Грушевському. Проголошена в III Універсалі УНР декларувалася як складова частина Федеративної Російської Республіки. Проте створення такої держави стало неможливим через відсутність російського центру, який мав об'єднати федеративні прагнення неросійських народів. Зазнали поразки також спроби УЦР створити федерацію об'єднанням “знизу”. Конфлікт та збройне протистояння з більшовицькою владою в Росії поховали спроби утворення федеративної Російської держави. Проте М.Грушевський вважав такий стан тимчасовим і сподівався, що через самостійність Україна згодом прийде до федерації.

Велике Різдво

Вперше опублікована в газеті: Народна воля. — 1917. — 24 грудня (6 січня 1918 р.). — № 190. — С. 1–2. Підпис: *М.Грушевський*. Над заголовком зазначені місце і дата: “Київ, 25 грудня” (?). Стаття з незначними авторськими правописними виправленнями внесена до збірки: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918, де відкривала розділ “Самостійна Україна” (с. 71–72). Газетний варіант статті вперше передрукований у журналі: Український історик. — 2002. — Ч. 1–4. — С. 66–67. Серед інших передруків див.: *Грушевський М.* На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / Редакція і вступна стаття Любомира Р. Винара. — Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992. — С. 59–60.

Подається за публікацією в збірці: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918. — С. 71–72.

Стаття написана в переддень Різдвяних свят. Але, замість традиційних побажань миру, щастя, добра своїм співгромадянам, М.Грушевський звертається до них з глибокою тривоною за долю України, на шляху до незалежності якої чекають суворі випробування.

с. 84 **Писав колись і я такі...** — див.: *Грушевський М.* Святий вечір (Його ж. Твори: У 50 т. — Львів, 2005. — Т. 3. — С. 46–47).

...Тепер, коли ворог стоїть на всіх границях наших, коли в середині краю шириться самоволя і розрух... — відповідно до ленінського ультиматуму, починаючи з 6 грудня 1917 р., Російська Радянська Республіка та УНР перебували в стані війни. Але бойових дій як таких не відбувалося. В обох столицях тривали переговори, й УНР сподівалась на мирне залагодження конфлікту. 9–10 грудня 1917 р. ешелони з червоними російськими військами, що прямували на Дон, опинилися в Харкові і проголосили там владу рад. Прикриваючись російськими багнетами, місцеві більшовики провели в Харкові т. зв. Перший з'їзд рад України, який проголосив радянську владу та утворив маріонеткову радянську УНР. Вона негайно оголосила війну “буржуазно-націоналістичній” Центральній Раді. Таким чином більшовики перевели свою агресію проти УНР в площину громадянського конфлікту всередині України. Див. також: *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917–березень 1918). — Київ; Львів, 1996. — С. 24–37.

...по побідах 1648 р. — йдеться про переможний початок Визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького, коли козацьке військо отримало низку блискучих перемог — під Жовтими Водами, Корсунем, Баром, Пилявцями, Замостям та ін.

За нею прийшли зборівські розчарування, берестецький погром, Переяславська угода... — йдеться про Зборівський мирний договір (1649 р.), який містив цілий ряд невідгідних для України умов; поразку козацького війська Б.Хмельницького під Берестечком (18–30 червня 1651 р.); Переяславську угоду (1654 р.).

З М І С Т

	с. текстів	с. ком.
<i>В.Верстюк. ДОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ</i>		
<i>М.ГРУШЕВСЬКОГО</i>	V	
<i>С.Панькова. ВІД УПОРЯДНИКА</i>	XVII	
Розділ I. СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ “ВІЛЬНА УКРАЇНА” ТА ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ		
ПОЧАТКОВОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ		
(19 березня—15 квітня 1917 р.)	1	279
[Промови на українській маніфестації у Києві 19 березня 1917 р.]	3	279
[Звернення] “До українців — професорів і преподавателів вищих шкіл”		
[21 березня 1917 р.]	5	280
Велика хвиля	6	281
З старого і нового	8	284
На Всеукраїнський з’їзд!	11	285
Повороту нема.	13	286
Від слова до діла!	15	288
Народностям України	18	290
По Українським національним з’їзді, 6—8 квітня.	20	291
Чи Україна тільки для українців?	23	293
Розділ II. ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ, ЗВЕРНЕННЯ		
ТА ПРИВІТАННЯ (травень 1917 р.—квітень 1918 р.)	25	294
[Звернення] “До товаришів-українців” [5 (18) травня 1917 р.]	27	294
Кінець старому лукавству	28	295
Тимчасовий український уряд	30	296
[Промови на I Всеукраїнському селянському з’їзді у Києві		
28 травня (10 червня), 2 (15) червня 1917 р.]	33	297
Від голови Центральної Ради проф. М.Грушевського [Відкрита заява начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву щодо умов формування українського війська,		
2 (15) червня 1917 р.]	34	299
Велике діло	35	301
[Промова на II Всеукраїнському військовому з’їзді		
5 (18) червня 1917 р.]	37	302
Що воно?	38	303
Від голови Центральної Української Ради проф. М.Грушевського [Відповідь начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву на його публікацію “По поводу		
письма г.Грушевского”, 8 (21) червня 1917 р.]	40	304
[Промови на українській маніфестації при урочистому оголошенні I Універсалу		
Української Центральної Ради, 12 (25) червня 1917 р.]	42	305
[Доповідь про державний лад України на підставі вимог життя і теорії державного		
права, проголошена на З’їзді українських правників 13 (26) червня 1917 р.]	43	306
Треба ясніше!	44	307
Чи вияснюється?	47	308
Відродини “Л[ітературно]-н[аукового] вістника”	49	310
В сімдесяти роковини Кирило-Методіївської справи	51	310
[Промови на засіданні Ради військових депутатів з нагоди проголошення		
II Універсалу Української Центральної Ради, 3 (16) липня 1917 р.]	56	316
Чорна пляма	57	317
Україна дійде свого!	58	318
Промова М.С.Грушевського від імені українських організацій, проголошена 10 вересня		
[1917 р. на З’їзді народів у Києві].	60	320
Вільний союз	64	321

Мусимо взяти на розум	65	322
Важна хвиля	66	323
[Привітання III Всеукраїнському військовому з'їзду, 21 жовтня (4 листопада) 1917 р.]	68	324
Проект української Конституції	69	325
[Промова на засіданні Малої ради перед оголошенням III Універсалу Української Центральної Ради, 7 (20) листопада 1917 р.]	74	326
Рятуймо Російську Федерацію	75	327
Час настав	76	327
Новий поділ України	77	328
[Промова на З'їзді рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України, 6 (19) грудня 1917 р.]	81	329
[Промова на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради, 17 (30) грудня 1917 р.]	82	329
Велике Різдво	84	331
[Промова при оголошенні IV Універсалу Української Центральної Ради на засіданні Малої ради, 12 (25) січня 1918 р.]	85	332
Великий обов'язок	86	333
Мир землі нашій!	88	333
Очищення огнем	89	335
Український герб	92	337
Українська самостійність й її історична необхідність	96	338
Новий час	98	339
Про монетну українську одиницю	101	340
Повороту не буде!	105	341
За Холмщину	107	342
Вогні й бурі	110	344
Розмова з професором М.С.Грушевським [щодо причин приходу німецьких військ на Україну (березень 1918 р.)]	112	345
Установчі збори чи парламент?	114	349
Промова в Ц[ентральній] Раді 15-го березня 1918 р. при ратифікації мирового договору	116	351
Промова під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня [1918 р.]	121	353
[Промова на засіданні Малої ради, присвяченому першим роковинам Української Центральної Ради, 20 березня 1918 р.]	122	355
[Промова на київському губернському земському зібранні, 7 квітня 1918 р.]	126	356
"Святі права"	127	356
Промова голови Ц[ентральної] Р[ади] проф. М.С.Грушевського, виголошена на Київському селянському повітовому з'їзді 7 квітня [1918 р.]	130	358
Стара історія	131	358
Розділ III. ПРАЦІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ТА ПРОСВІТНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ (квітень 1917 р.—квітень 1918 р.)	135	360
Якої ми хочемо автономії і федерації	137	360
Хто такі українці і чого вони хочуть	152	363
Звідки пішло українство і до чого воно йде	166	365
Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий	181	368
Україна і Росія	203	372
На порозі Нової України: Гадки і мрії	225	377
Історія й її соціально-виховуюче значіння	267	
КОМЕНТАРІ	279	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	382	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	396	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	404	

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 4. Книга I

Серія “Суспільно-політичні твори
(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *Б.Павлів, О.Тростянчин*

Здано на складання 15.01.2007. Підп. до друку 25.07.2007. Формат 70х100¹/₁₆.
Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 34,83.
Умовн. фарбовідб. 35,63. Обл.-вид. арк. 27,0. Наклад 5000 прим.
Свідощтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 16. Зам. 339-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 4. Кн. I: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української
Центральної Ради березень 1917—квітень 1918)”. — 2007. — 432 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

Перша книга четвертого тому 50-томного зібрання праць М.Грушевського продовжує серію суспільно-політичних творів і вміщує публіцистичний доробок видатного історика й державного діяча доби Української Центральної Ради. Статті, промови та звернення М.Грушевського, видрукувані на сторінках періодичних видань упродовж березня 1917 р.—квітня 1918 р., а також ширші праці, що вийшли окремими брошурами, стали вагомим внеском у розробку концепції Української революції та залишилися важливим джерелом для вивчення й осмислення бурхливих поточних подій зазначеного історичного періоду.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)